

ISSN 2524-2369 (Print)
ISSN 2524-2377 (Online)
УДК 37(476)(091)«16»
<https://doi.org/10.29235/2524-2369-2021-66-1-58-67>

Паступіў у рэдакцыю 20.11.2018
Received 20.11.2018

А. Ф. Самусік

Інстытут гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, Мінск, Беларусь

АДУКАЦЫЯ БАЗЫЛЬЯН НА ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСІ Ў ДРУГОЙ ПАЛОВЕ XVII ст.

Анотацыя. Стат'я прысвечана неразработаннай в историографии проблеме развития образования базилиан на территории Беларуси во второй половине XVII в. Для должного её освещения изучались история отдельных школ и действия церковных иерархов по активизации просветительской деятельности; обучение отечественных базилиан в папских алуьмнатах Вильны, Брунсберга и Оломоуца, Греческой коллегии в Риме; методическое обеспечение учебно-воспитательного процесса. Отмечается наличие в тогдашней Беларуси всего нескольких значимых образовательных центров базилиан – Минск (до 1655 г.), Бытень (со второй половины 1660 г.), Боруны (с конца XVII в.). Их немногочисленность можно считать основной причиной возрастания роли католических учебных заведений в деле образования представителей базилианского ордена. На конкретных примерах показана зависимость церковной карьеры от учебы в них и получения в Риме докторских степеней. Отдельное внимание уделено анализу специфики обеспечения базилианских школ учебными пособиями. Её проявлениями стало широкое применение иезуитских учебников и зарубежных изданий. Упадок Виленской униатской типографии объясняется изданием книг учебного характера униатских авторов у католиков. Определено, что качественно изменить ситуацию должна была новая униатская типография в Супрасле. Среди основных факторов, которые влияли на общее состояние образования базилиан на территории Беларуси во второй половине XVII в., можно назвать военные опустошения второй половины 1650 – начала 1660-х гг., острый недостаток средств, конкуренцию со стороны иезуитов. Выработанные в этих неблагоприятных условиях базилианами подходы к организации процесса обучения в сочетании с собственными просветительскими традициями и достижениями католической педагогики (как отечественной, так и зарубежной) позволили им удовлетворить потребности своего ордена в частности и всей конфессии в целом в хорошо подготовленных священниках и учителях.

Ключевые слова: образование, униатская конфессия, базилиане, конгрегации, семинарии, папские алуьмнаты, коллегии, типографии, учебные пособия

Для цитирования: Самусік, А. Ф. Адукацыя базыльян на тэрыторыі Беларусі ў другой палове XVII ст. / А. Ф. Самусік // Вес. Нац. акад. навук Беларусі. Сер. гуманіт. навук. – 2021. – Т. 66, № 1. – С. 58–67. <https://doi.org/10.29235/2524-2369-2021-66-1-58-67>

Andrey F. Samusik

Institute of History of the National Academy of Sciences of Belarus, Minsk, Belarus

BAZILIAN EDUCATION IN THE TERRITORY OF BELARUS IN THE SECOND HALF OF XVII CENTURY

Abstract. The article is devoted to undeveloped issue in historical science. Among the main objectives of the study are history of individual schools; efforts of Church leaders to intensify outreach activities; training local bazilianes in papal alyumnatah Vilno, Brunsberg and Olomouc, the Greek college of Rome; methodological support of the educational process. The paper noted the existence in contemporary Belarus several important educational centers bazilianes – Minsk (up to 1655), Byten (second half 1660), Baruny (from the end of the XVII century). Their lack of proper amount is the main cause of the increasing role of foreign educational institutions. There was a direct relationship ecclesiastical career by studying abroad. Analysis of the specific provision of the Bazilian school schoolbooks showed that dominated in their foreign editions and Jesuit schoolbooks. Decline Vilna Unitarian printing house explained the publication of books of educational character themselves Uniate in Catholic publishing houses. Qualitative change in the situation was the new Uniate typography in Suprasl. The general condition of the Unitarian education in Belarus in the second half XVII century identified: Military devastation of the second half 1650 – early 1660; acute shortage of vehicles; competition from the Jesuits. Developed in these adverse conditions of the Bazilianes approaches to the organization of the learning process with a combination of its own educational traditions with the achievements of Catholic Education have allowed them to meet the needs of its denomination in a well-prepared priests and teachers.

Keywords: education, uniate confession, baziliane, congregations, seminaries, papal alyumnaty, college, printing, schoolbooks

For citation: Samusik A. F. Bazilian education in the territory of Belarus in the second half of XVII century. *Vestsy Natsyyanal'nai akademii navuk Belarusi. Seryia humanitarnykh navuk = Proceedings of the National Academy of Sciences of Belarus. Humanitarian Series*, 2021, vol. 66, no. 1, pp. 58–67 (in Belarusian). <https://doi.org/10.29235/2524-2369-2021-66-1-58-67>

Уводзіны. Спусташальныя войны 1648–1651 і 1654–1667 гг. істотным чынам скарэктавалі эвалюцыю школьнай справы ва ўсёй Рэчы Паспалітай. Значна актывізаваўся езуіцкі ордэн, які імкнуўся цалкам узяць пад уласны кантроль працэс навучання тутэйшай моладзі. Пры такім развіцці падзей іншыя канфесіі апынуліся ў цяжкім становішчы: акрамя неабходнасці аднаўлення фактычна нанава сваіх школ яны яшчэ і адчувалі моцны ціск з боку свайго асноўнага канкурэнта, прэтэндаваўшага на вучылішчныя будынкі і фундушы.

Падобны лёс не абмінуў і ўніяцкую царкву, якая пасля жорсткага пераследу ў час ваеннага ліхалецця амаль спыніла ўласную вучэбна-выхаваўчую дзейнасць, якая з 1617 г. ажыццяўлялася базыльянскім ордэнам. Працэс жа яе адраджэння зацягнуўся на дзесяцігоддзі і ўзмацніў залежнасць дадзенай канфесіі ад каталіцкіх асветніцкіх цэнтраў (у тым ліку замежных). На жаль, гэты перыяд у развіцці адукацыі ўніятаў у цэлым і базыльян у прыватнасці яшчэ і зараз застаецца практычна не даследаваным як у айчыннай, так і ў замежнай гістарыяграфіі. С. В. Марозава ў сваёй манаграфіі, напрыклад, увогуле не разглядае наступствы згаданых ваенных канфліктаў для базыльянскіх школ, а толькі адзначае факт адкрыцця пры Быценскім манастыры семінарыі [1, с. 94]. Падобнай пазіцыі прытрымліваецца і С. М. Клімаў – асобныя звесткі ім прыводзіліся толькі ў дачыненні да працы навіцыятаў у Быцені і Жыровічах [2, с. 32, 36]. У сваю чаргу ўкраінскі даследчык П. Пidrучны, зрабіўшы акцэнт на аналізе рашэнняў тагачасных кангрэгацый базыльянскага ордэна, фактычна абмінуў увагай іх пастановы па асветніцкіх пытаннях, адзначаючы толькі нізкі ўзровень адукацыйнай актыўнасці ўніятаў [3, с. 151–160]. Цікавіла гісторыя ўніяцкай царквы і польскіх гісторыкаў. Найбольш адметнай з’яўляецца праца М. Пidrпычак-Майеровіч, у якой, аднак, другая палова XVII ст. таксама фактычна засталася па-за межамі ўсебаковага даследавання – яна абмежавалася згаданнем шэрага тагачасных выданняў базыльянскіх друкарань у Вільні і Супраслі [4, с. 59–61]. Асобныя аспекты навучання вышэйшых уніяцкіх іерархаў разглядаліся ў манаграфіі Д. Вярэды, дзе падкрэслівалася непасрэдная залежнасць іх хуткага кар’ернага росту ад вучобы ў папскіх алюмнатах і Рыме [5, с. 46–47]. У цэлым жа, відавочна, што, нягледзячы на важнасць азначанага этапу, ён так і не стаў пакуль прадметам асобнага навуковага інтарэсу, чым і тлумачыцца актуальнасць і навуковая навізна аўтарскага даследавання.

Для ўсебаковага вывучэння адукацыі базыльян у азначаны перыяд неабходна было разгледзець лёс асобных навучальных устаноў, створаных у першай палове XVII ст.; захады вышэйшых іерархаў кіеўскай мітраполіі і базыльянскага ордэна па актывізацыі вучэбна-выхаваўчага працэсу; практыку адпраўкі базыльян у папскія алюмнаты Вільны, Брунсберга і Аламоўца, а таксама ў Рымскую Грэчаскую калегію; метадычнае забеспячэнне тагачасных ордэнскіх школ і семінарыі. Падобны падыход вызначыў выкарыстанне найперш праблемна-храналагічнага, сістэмна-гістарычнага і рэтраспектыўнага метадаў навуковага пазнання з ужываннем комплекснага аналізу прыведзенай інфармацыі.

Асноўная частка. Пачатак 1650-х гг. стаў часам пэўнага ажыўлення адукацыйнай дзейнасці базыльян. У папярэднія дзесяцігоддзі гэтаму пытання надавалася мала ўвагі – рэдкімі сталі паездкі ў замежныя калегіі і алюмнаты, а граматычныя школы пры манастырах і храмах у Вільні, Быцені, Жыровічах, Пінску ды Навагрудку па колькасці выхаванцаў былі нешматлікімі і не былі здольны забяспечыць патрэбы канфесіі ў цэлым і базыльянскага ордэна ў прыватнасці ў добраадукаваных святарах ды настаўніках.

Змяніць сітуацыю ў лепшы бок у 1652 г. паспрабавала кангрэгацыя базыльянскага ордэна ў Мінску. На ёй адзначалася, што з прычыны нерэгулярнай адпраўкі лепшых выхаванцаў у Рым, Брунсберг і Аламоўцы большасць прадастаўленых уніятам стыпендый тут ужо скасавана, а таму неабходна хадайнічаць перад Ватыканам аб іх аднаўленні і самім выдзеліць сродкі для накіравання за мяжу таленавітай моладзі. Дзеля апошняга вырашылі ўвесці асобны збор з духавенства. Кожнае архіепіскапства і архімандрыя павінны былі ўнесці дакладна вызначаную суму. На Полацкую епархію ўсклалі “кантрыбуцыю” у 620 фларынаў. Другіх ж абавязалі выплаціць па 24 фларыны (акрамя Быценскай архімандрыі, дзе абмежаваліся 10 фларынамі з прычыны існавання тут навіцыята). Здавалі сродкі і асобныя манастыры – сума тут вагалася ад 100 фларынаў (Супрасль) да 10 фларынаў (Брэст), але ў большасці выпадкаў фігуравалі ўсё тыя ж 24 фларыны

(Жыровічы, Навагрудак і інш.). Усяго члены Мінскай кангрэгацыі меркавалі такім чынам сабраць звыш 2,5 тыс. фларынаў. Прычым, не чакаючы паступлення азначаных сродкаў, кангрэгацыя пастанавіла неадкладна накіраваць у Рым дваіх выхаванцаў алюмната ў Брунсбергу – М. Белазора і С. Мартышкевіча-Бусінскага [6, с. 49–51].

На Мінскай кангрэгацыі 1652 г. таксама абмяркоўвалася і пытанне аб тутэйшай семінарыі. Яна была адкрыта па ініцыятыве кіеўскага мітрапаліта І. В. Руцкага яшчэ ў 1617 г., але ў 1640 г. моцна пацярпела ў час буйнога пажару і фактычна спыніла сваё існаванне (далучылі да Навагрудскай школы). Было вырашана “семінарыю нашу адкрыць зноў... Прэфектам (адказны за вучэбную частку. – А. С.) прызначыць Бенедыкта Тарлецкага. Магістры яму павінны быць прыданы, якія б адзін па-латыні, а другі па-руску вучылі... Спачатку прыняць толькі пяць семінарыстаў з ліку манахаў, але без ліста мітрапаліта альбо протаархімандрыта нікога не залічваць” [6, с. 52]. Пацвердзіла кангрэгацыя і фондуш гэтай навучальнай установы, нададзены ёй у 1635 г. мітрапалітам кіеўскім І. В. Руцкім: яго “двор” пры манастыры св. Міколы Цудатворцы, а таксама м. Усяж. Прычым аддаваліся яны пад нагляд мсціслаўскага архімандрыта В. Казінскага, які фармальна лічыўся яе рэктарам: “Каб ён утрымліваў на прыбыткі з гэтага маёнтка мінскіх семінарыстаў” [7, спр. 804, арк. 1].

Згаданы ў пастанове Б. Тарлецкі быў родам з Астраўца і ў 1645–1651 гг. вывучаў рыторыку і логіку ў Рымскай калегіі па распаўсюджванні веры, дзе атрымаў ступень доктара філасофіі і тэалогіі. Пастановай Кангрэгацыі прапаганды веры ад 28 сакавіка 1651 г. ён быў накіраваны ў ВКЛ для місіянерскай працы. Прыбыўшы ў Мінск, Б. Тарлецкі дабіўся перадачы сабе рэктарскіх паўнамоцтваў, што гарантавала пэўную фінансавую самастойнасць – мітрапаліт кіеўскі А. Сялява з нагоды пазбаўлення В. Казінскага права кіравання семінарыяй адабраў у яго 19 жніўня 1654 г. м. Усяж і “семінарскі (былы мітрапалічы. – А. С.) двор” у Мінску, аддаўшы іх пад нагляд новага рэктара [7, спр. 813, арк. 1–3].

Адметна, што Б. Тарлецкі не абмежаваўся запрашэннем на працу ў семінарыю толькі двух магістраў, як гэта яму рэкамендавалася кангрэгацыяй 1652 г. У 1654 г. акрамя яго тут працавалі яшчэ чатыры асобы. Прэфектам стаў мінчанін П. Агілевіч, які ў 1652 г. скончыў Рымскую Грэчаскую калегію, таксама атрымаўшы ступень доктара філасофіі і тэалогіі. Прафесарскую пасаду займаў былы кіраўнік Холмскай уніяцкай школы П. Сарацын, які паходзіў з грэчаскай калоніі ў г. Кампамарына ў Паўднёва-Усходняй Італіі. У 1645 г. ён завяршыў вывучэнне лацінскай і грэчаскай моў у той жа Грэчаскай калегіі і быў накіраваны ў Рэч Паспалітую. Абавязкі ж магістраў выконвалі выхаванец Віленскага папскага алюмната К. Канкоўскі і манах аўгустынец, магістар тэалогіі Р. Маёры, родам з Італіі [8, с. 70–71].

Падобны кваліфікаваны выкладчыцкі штат, безумоўна, выводзіў Мінскую семінарыю на ўзровень калегіума з вышэйшымі курсамі. Пацвярджэннем гэтага з’яўляецца ліст самога Б. Тарлецкага да сакратара Кангрэгацыі прапаганды веры Д. Масарыя ад 29 студзеня 1655 г., дзе ён пісаў, што падначаленая яму ўстанова мела 8-гадовы тэрмін навучання. Прычым асноўны цяжар выкладчыцкай працы ўсё ж узяў на сябе сам Б. Тарлецкі. У гэтым жа лісце ў Рым ён пісаў наступнае: “Спачатку выкладаў я рыторыку ў пэўныя вызначаныя гадзіны, а ў іншы час маральнае багаслоўе, прычым на народнай мове з-за дрэннага яго разумення, што і зараз раблю. Па заканчэнні рыторыкі пачаў я двухгадовы курс філасофіі і яго ўжо напэўна завершыў бы, калі б не бура, якая ўзнялася з Маскоўшчыны над Польшчай, не спыніла б яго ў палове года...”. Адзначаў рэктар і істотны ўзрост цікавасці да семінарыі з боку грамадства ды ордэна: “Ходзяць і семінарысты, і свецкія, і нашы манахі... даволі шмат ходзіць моладзі да школ і большасць з іх нез’яднаныя (неўніяты. – А. С.)”. У дадзеным рапарце не называлася агульная лічба выхаванцаў (па ўскосных даных толькі семінарыстаў тут ужо было не менш за 12), але Б. Тарлецкі падкрэсліваў, што “нас для навучання ўсяго пяцёра”, а гэта сведчыць аб іх значнай колькасці. У цэлым жа гэты ліст дэманструваў аптымізм рэктара ў адносінах да будучыні падначаленай яму навучальнай установы – ён толькі прасіў Кангрэгацыю прапаганды веры даслаць у Мінск ахоўны ліст, гарантуючы правы і фондушы семінарыі, а таксама дазволіць адсылаць у Рым маладых настаўнікаў ды лепшых з выхаванцаў [9, с. 10–13].

Тым не менш мары Б. Тарлецкага не спраўдзіліся. У ліпені 1655 г. Мінск заняла руская армія, у выніку чаго Свята-Духаўскі манастыр быў забраны ў уніяцкай царквы і ўжыты для ваенных патрэб. Згодна з царскім указам тутэйшаму ваяводзе Ф. Ю. Арсеньеву ад 25 верасня 1656 г. было загадана: “Прыстойно тебе с нашими служилыми людьми для береженья от приходу воинских людей быть в духове монастыре на посаде. А около того монастыря ограда каменная и бои верхние и нижние... сделать можно” [10, с. 201–202].

Увогуле ваеннае ліхалецце 1648–1651 і 1654–1667 гг. надзвычай негатыўна паўплывала на стан адукацыі базыльян у Беларусі. Руская адміністрацыя не прызнавала існаванне гэтага ордэна і адбірала ў яго манастыры. У выніку напрыканцы 1650-х гг. уніяцкім на тэрыторыі Беларусі заставаўся толькі манастыр у Быцені, дзе сабралася каля 30 базыльян з Вільні, Мінску, Віцебску, Полацку і г. д. Значнымі былі і чалавечыя страты – епіскап холмскі Я. Суша налічыў каля 40 забітых ці памерлых членаў гэтага ордэна ў час эпідэміі, што складала каля чвэрці ад іх даваеннай колькасці [3, с. 143–144].

Спыненнем працы айчынных базыльянскіх школ і семінарыі скарысталіся езуіты, якія дзякуючы значным фондушам хутчэй аднаўлялі ўласныя кляштары і калегіумы. Так, дэлегаты Жыровіцкай (1661 г.) і Брэсцкай (1666 г.) кангрэгацыі адзначалі масавае навучанне ўніяцкай моладзі ў Навагрудскім езуіцкім калегіуме. Складзеныя з гэтай нагоды пратэсты, аднак, мелі абмежаваны характар і датычыліся прыцягнення ўніятаў да ўдзелу ў каталіцкіх службах і спавяданні ў касцёле: “Айцы езуіты ў супрацьвагу дадзеных уніятам прывілеяў заснавалі тут сваю гімназію і, пакінуўшы ў спакоі ерэтыкоў ды схізматыкаў, схіляюць у лацінскі абрад юнакоў уніятаў”. Наконт жа самой вучобы ўніятаў у езуітаў пярэчаньняў не ўзнікла, бо заснаваная ў гэтым горадзе яшчэ І. В. Руцкім семінарыя так і не здолела адраджэнца пасля вайны [6, с. 76, 89].

Падобным чынам развіваліся падзеі і ў Мінску. Выконваючы абавязкі протаархімандрыта ордэна, Б. Тарлецкі ў 1656 г. адзначаў, што семінарыю немагчыма адраджэнца з-за моцнага пашкоджання манастырскіх будынкаў і поўнай страты яе фондушаў. Належачыя ёй вёскі былі спустошаны і давалі прыбытку не больш за 100 фларынаў штогод. Але нават яны прысвойваліся кіеўскім мітрапалітам К. Жахоўскім. У выніку Б. Тарлецкі прапанаваў Кангрэгацыі прапаганды веры ўзяць Мінскую семінарыю пад поўны кантроль, “зрабіўшы яе дачкою, а хутчэй слугою” сваёй Рымскай калегіі, ды перайменаваць у “Калегію Непарочнага Зачацця Дзевы Багародзіцы”. Але дадзеная прапанова не знайшла падтрымкі ў Ватыкане і будынкi былой уніяцкай семінарыі з часткай запісаных на яе фондушаў перайшлі да езуітаў [11, с. 389]. Паспрыяла гэтаму і смерць Б. Тарлецкага ў 1661 г., што пазбавіла Мінскую семінарыю галоўнага абаронцы. Зноў пытанне аб яе адраджэнні ўзнялі мясцовыя ўраджэнцы – холмскі епіскап Я. Суша і займаўшы тады пасаду пракуратара базыльянскага ордэна ў Рыме П. Агілевіч. 25 лютага 1665 г. яны звярнулі ўвагу на дадзеную справу Кангрэгацыі прапаганды веры (акрамя таго, ва ўласным хадайніцтве адзначалі і яе вялізны фондуш у 50 тыс. фларынаў, які часткова страчаны, а часткова выкарыстоўваўся рознымі духоўнымі і нават свецкімі асобамі). Аднак кардыналы 22 красавіка таго ж 1665 г. толькі “выказалі сваю заклапочанасць” на гэты конт [9, с. 222, 237]. Ініцыяваў Я. Суша і рашэнне кангрэгацыі ў Брэсце ў 1666 г. аб звароце ў Кангрэгацыю прапаганды веры са скаргай на езуітаў – з просьбай, каб Ватыкан увогуле забараніў бы ім трымаць уласную школу ў Мінску і дазволіў завершыць справу па арганізацыі ў горадзе Галоўнай базыльянскай семінарыі. Аднак змяніць штосьці так і не ўдалося, і ў далейшым тутэйшыя ўніяты, як і ў Навагрудку, вучыліся выключна ў езуіцкім калегіуме [12, с. 523].

Прыклады Навагрудка і Мінска, відавочна, былі не адзінымі праявамі гаротнага стану ўніяцкай царвы ў Беларусі. Яе агульны крызіс праявіўся ў рэзкім скарачэнні колькасці манастыроў. Так, калі на момант смерці мітрапаліта І. В. Руцкага ў 1637 г. іх налічвалася 36, то да 1671 г. аднавілася ўсяго 14. Колькасць манахаў пры гэтым павялічылася са 160 да 180 асоб, што тлумачыцца рашэннем Жыровіцкай кангрэгацыі 1661 г. аб неабходнасці кампенсавання страт у шэрагах базыльян праз адкрыццё новых навіцыятаў (у дадатак да Быценя) у Вільні, Жыровічах і Холме, з адначасовым абавязковым прыняццем у ацалелыя манастыры манахаў, застаўшыся без даху над галавою [4, с. 18–19].

Што датычыцца адукацыйнай дзейнасці, то істотную ўвагу ёй удзяліла Віленская кангрэгацыя 1667 г., якая прыняла пастанову аб тым, каб у кожным манастыры “моладзь прынамсі рудыменты (асновы навук. – А. С.) вывучала б”. Узамен зніклых навучальных устаноў тут было вырашана стварыць новую семінарыю пры Быценскім навіцыяце – пры ім меркавалася адкрыць 5-класную школу з выдзяленнем на яе ўтрыманне 3 тыс. зл. са штогадовага збору. Вучэбная праграма для дадзенай навучальнай установы была запазычана ў езуітаў [13, с. 18]. Штат складалі рэктар, прэфект і пяць настаўнікаў. Выпускнікі семінарыі маглі весці заняткі ў першых двух класах (інфіма і граматыка), а ў класах сінтаксісу, рыторыцы і паэтыцы працавалі асобы, скончыўшы курсы філасофіі і тэалогіі. Перавага аддавалася тым, хто вучыўся ў папскіх алюмнатах і Рыме. Засвойвалі ж вучэбны курс тут найперш каля двух дзясяткаў мясцовых навіцыяў, а таксама тыя, хто ўжо прыняў манаскія абеты (у 1705 г. іх агульная колькасць складала 24) [14, с. 19–23].

У Вільні ў 1667 г. таксама вырашылі працягнуць практыку прымання ў ордэн у розных манастырах, але для пасвячэння іх у абавязковым парадку неабходна было адсылаць да Быценя ў навіцыят, на які тутэйшыя дэлегаты сабралі 1127 зл., а таксама гарантавалі пастаўкі харчавання – дзве бочкі салёнай рыбы з Пінска і па бочцы жыта ды пшаніцы з Гродна. Згодна з рашэннем Навагрудскай кангрэгацыі 1671 г. менавіта ў ім павінны былі праходзіць экзамен прэтэндэнты на пасады архімандрытаў. Колькасць жа тутэйшых навіцыяў абмяжоўвалася 20, утрыманне якіх было істотна палепшана рашэннем Жыровіцкай кангрэгацыі 1694 г. Яе дэлегаты тлумачылі сваё рашэнне тым, што менавіта Быценскі навіцыят з’яўляецца “фундамантам базыльянскага ордэна і крыніцай працаўнікоў у Боскім вінаградніку” [6, с. 93–94, 133]. Узрасталі і патрабаванні да жадаючых уступіць у ордэн. Было вырашана прымаць у яго склад асоб, якія не толькі атрымалі пачатковую адукацыю, але і засвоілі курс латыні. Гэта рашэнне паспрыяла з’яўленню пры шэрагу базыльянскіх манастыроў (Вільня, Жыровічы) канвіктаў, рыхтаваўшых да паступлення ў Быценскі навіцыят. Вучыліся ў іх пераважна выхадцы са збяднелай шляхты [2, с. 36].

Наступным этапам навучання для найбольш здольных базыльян была іх стажыроўка ў папскіх алюмнатах і езуіцкіх калегіумах. Але іх знаходжанне тут не было цалкам бесклапотным. На Брэсцкай кангрэгацыі 1666 г. адзначалася, што езуіты перашкаджаюць уніятам атрымліваць адукацыю ў падобных навучальных установах. Так, з Брунсберга былі адлічаны два клірыкі – адзін з фізікі, другі з тэалогіі (правучыліся па паўтара гады) за тое, што не пажадалі прысягнуць аб пажыццёвым служэнні рымскай курыі. Адначасова з гэтым езуіты не выконвалі свае абавязкі і па ўтрыманні базыльян ва ўласных навучальных установах у межах Рэчы Паспалітай – адводзілі ім дрэнныя памяшканні, выдзялялі мізэрныя сродкі на харчаванне і адзенне, дазвалялі сваім студэнтам здэквацца з іх, высмейвалі ў пастаноўках школьных тэатраў і інш. У выніку кангрэгацыя пагадзілася наконт аднаўлення практыкі рэгулярных стажыровак у папскіх алюмнатах, але звярнулася ў Рым з просьбай, “каб на іх клірыкаў у алюмнатах больш ўвагі было звернута” [6, с. 85–86].

Азначаны на кангрэгацыі ў Брэсце факт выгнання двух базыльян з алюмната ў Брунсбергу сапраўды меў месца: 10 лютага 1663 г. па прычыне “адмовы ад прысягі” адсюль былі выключаны 26-гадовы выпускнік Мінскай семінарыі Й. Бражыц з курса схаластычнай тэалогіі і 25-гадовы выхадзец са “шляхетнай сям’і Піншчыны” Г. Малееўскі з курса маральнай тэалогіі, якія паступілі ў дадзеную навучальную ўстанову 6 студзеня 1661 г. (да іх тут восем год увогуле не было нікога з айчынных базыльян). Таксама ў дакументах алюмната наконт абодвух адзначалася: “ва ўсім астатнім, што датычыцца рэлігіі, паводзіны выдатныя”. Далейшы лёс Й. Бражыца і Г. Малееўскага прадэманстравалі, што апошнім іх прыродныя здольнасці не абмяжоўваліся. Першы з іх, займаючы пасады ігумена базыльянскіх манастыроў у Мінску, Полацку і Віцебску, вызначыўся такім араатарскім талентам, што сучаснікі называлі яго “Другім Хрызастомам (з грэч. Златавустам. – А. С.)”. Другі ў 1666 г. быў адпраўлены ў Рымскую Грэчаскую калегію (правучыўся ў ёй два гады), а ў далейшым стаў спачатку архімандрытам Жыровіцкага манастыра, а потым і архіепіскапам смаленскім [15, с. 101].

Пасля азначанага інцыдэнту зноў базыльянская моладзь у Брунсбергу з’явілася толькі ў 1677 г. Сярод выхадцаў з Беларусі тут можна назваць наступных алюмнаў: І. Шыцык (1677–1678),

Г. Сыркевіч (1678–1679), Я. Агурцэвіч (1682–1683), М. Гроцкі (1695–1696) і інш. [15, с. 111, 114, 118–119]. Па-ранейшаму захоўваў для базыльянскага ордэна прывабнасць і папскі алюмнат у Аламоўцы. Сярод тутэйшых айчынных выхаванцаў можна назваць епіскапа ўладзімірска-брэсцкага Л. Заленьскага, які наведаў яго ажно двойчы. У канцы 1660-х гг. ён распачаў тут сваё сістэматычнае навучанне, але праз некалькі год перабраўся ў аналагічную ўстанову ў Вільню, дзе ў 1672–1673 гг. вывучаў логіку. У 1673–1676 гг. Л. Заленьскі праслухаў курсы метафізікі і тэалогіі ў Грэчаскай калегіі ў Рыме, пасля чаго, па дарозе дадому, зноў апынуўся ў Аламоўцы, дзе яшчэ два гады ўдасканалваўся ў багаслоўскіх навук [5, с. 44, 46]. Што датычыцца згаданай Грэчаскай калегіі ў Рыме, то ў разглядаемы перыяд у ёй таксама вучыліся базыльяне з Беларусі: К. Эпімах-Шыпіла з А. Ладзятай у 1676 г. і М. Дарашкоўскі ў 1687 г. сваёй Радзімай назвалі Полаччыну [16, арк. 1].

Востры недахоп добраадукаваных базыльян прыводзіў да таго, што адразу ж пасля вяртання з замежнага навучання шмат каго прызначалі на кіруючыя пасады. Аб тым, наколькі імкліва ў тыя часы развівалася кар’ера тых з іх, хто атрымаў выдатную адукацыю, сведчаць біяграфіі вышэйшых тагачасных кіраўнікоў базыльянскага ордэна ў прыватнасці і ўніяцкай царквы ў цэлым. Так, нарадзіўшыся ў Полацкім ваяводстве, К. Жахоўскі “наукай, як у чужых краях, так і ў Айчыне набытай, слаўны” ўсяго праз дзесяць год пасля навучання ў Грэчаскай калегіі ў Рыме (1658–1664), дзе атрымаў доктарскую ступень па філасофіі і тэалогіі, стаў архіепіскапам полацкім і мітрапалітам кіеўскім [17, с. 6, 14–15]. Не менш значымі былі і лёс прадстаўніка старадаўняга магнацкага роду Л. Кішкі: у 1684 г. пасля знаходжання ў Быценскім навіцыяце і навучання ў тутэйшай семінарыі ён уступіў у ордэн і быў адпраўлены ў Рым, дзе ў Калегіі па распаўсюджванню веры ў 1691 г. атрымаў ступень доктара тэалогіі (вывучаў тут дагматычнае, маральнае, палемічнае багаслоўе, кананічнае права, яўрэйскую мову, логіку, этыку і фізіку). Пасля вяртання яго прызначылі ў 1694 г. выкладчыкам рыторыкі і філасофіі ва Уладзіміры, а праз два гады – тутэйшым прапаведнікам і вікарыям (намеснік ігумена). З 1697 г. Л. Кішка ўжо займаў месца ігумена Віленскага Троіцкага манастыра, а з 1699 г. стаў архімандрытам Полацкага Барысаглебскага манастыра. З 1703 г. ён у якасці протаархімандрыта кіраваў усім базыльянскім ордэнам, а ў 1714 г. заняў пасаду мітрапаліта кіеўскага [18, с. 68–69]. Гэтую практыку спыніла толькі Быценская кангрэгацыя 1698 г., абавязваючы манахаў пасля вяртання з-за мяжы “значны час” праслужыць прапаведнікамі ці на іншых месцах у манастырах [6, с. 140].

У цэлым відавочна, што калегіі ў Рыме і алюмнаты ў Брунсбергу і Аламоўцы працягвалі адыгрываць важную ролю ў справе падрыхтоўкі найбольш таленавітай моладзі да заняцця кіруючых пасадаў ва ўніяцкай царкоўнай іерархіі ў цэлым і ў базыльянскім ордэне ў прыватнасці. Дапаўняў іх і папскі алюмнат у Вільні, у якім з 1670 г. распараджэннем Кангрэгацыі прапаганды веры базыльянам зноў было афіцыйна выдзелена 4 стыпендыі (за папярэднія 20 год тут вучыўся толькі адзін прадстаўнік ордэна – выхаванец Быценскага навіцыята М. Карпелін з Далмацыі ў другой палове 1660-х гг.). Лепшыя з уніяцкіх выхаванцаў атрымлівалі тут вучоныя ступені: Г. Война-Аранскі ў 1677 г. стаў бакалаўрам, а праз год – магістрам філасофіі і вызваленых навук, І. Гутаровіч у 1680 г. – бакалаўрам, а праз два гады і магістрам філасофіі, М. Дарашкоўскі ў 1683 г. – бакалаўрам, а праз два гады магістрам філасофіі і вызваленых навук [19, с. 218, 255–277].

Выразны акцэнт базыльян на належнае выхаванне членаў свайго ордэна рэзка кантраставаў з іх стаўленнем да навучання свецкай моладзі. Толькі на Навагрудскай кангрэгацыі 1671 г. было прынята рашэнне, што па прыкладу каталікоў неабходна пасля завяршэння ранішніх службаў вучыць “хлапят” асновам хрысціянскай рэлігіі і “іншым рэчам” [6, с. 108]. Першае ж вучылішча для прадстаўнікоў розных саслоўяў базыльяне на тэрыторыі Беларусі здолелі арганізаваць дзякуючы фундушам кс. М. Песляка. Згодна з ім у 1692 г. да ордэна перайшлі Баруны ў Ашмянскім павеце. Сярод умоў гэтага ахвяравання значыліся: пабудова манастыра і адкрыццё пры ім навучальнай установы для свецкай моладзі. Асновай для яе стала пачатковая школа, пераведзеная ў мястэчка ў 1700 г. з суседняга Вішнева разам з настаўнікамі і вучнямі. На новым месцы яна пашырыла вучэбны курс, стаўшы 3-класнай. Базыльяне для школы пабудавалі асобны будынак, а выхаванцаў размесцілі па хатах барунскіх мяшчан [20, с. 25–26].

Аналізуючы тагачаснае метадычнае забеспячэнне базыльянскіх навіцыятаў, семінарыі і школ, неабходна адзначыць перавагу вучэбнай прадукцыі каталіцкіх друкарань. У бібліятэцы Жыровіцкага манастыра XVIII ст. апошнія былі прадстаўлены падручнікамі, надрукаванымі ў Рэчы Паспалітай езуітамі: лацінская граматыка Э. Альвара (Вільна, 1592; Познань, 1697), польска-лацінска-грэчаскі слоўнік Г. Кнапскага (Каліш, 1681), практыкаванні па красамоўству К. Соарэза (Каліш, 1678, 1682) і г. д. Што датычыцца замежных выданняў, то тут, напрыклад, мелася добрая падборка кніг па дакладных навукх: “Трыганаметрыя” Вітыніуса (Франкфурт-на-Одэры, 1612), “Арыфметыка і геаметрыя” Метыуса (Лейдэн, 1626), “Курс матэматыкі” Шофуса (Франкфурт-на-Одэры, 1674) і інш. Таксама тут захоўваўся “Атлас” Г. Меркатора (Амстэрдам, 1633), “Гісторыя Аляксандра Македонскага” Квінта Курцыя Руфа (Лейпцыг, 1696) і інш. [21, арк. 131–136, 144 адв.]. Ужываліся базыльянамі пры навучанні і праваслаўныя азбукі, граматыкі і богаслужэбныя кнігі. Так, на адным з Актоіхаў XVII ст. на мяжы 1670–1680-х гг. быў зроблены наступны запіс: “Аз многогрешный Франтишек Ланевский (будучы архимандрит гродзенскі. – А. С.) тут у Супраслю з ласки его милости отца архимандриты Иосафата Михневича мил позволение на той книзи учиться” [22, с. 292].

Пры гэтым асноўны тагачасны выдавецкі цэнтр уніятаў у ВКЛ – друкарня пры Віленскім Троіцкім манастыры не была ў стане істотна паўплываць на сітуацыю, паколькі дадзеная ўстанова ў азначаны час знаходзілася ў глыбокім фінансавым крызісу і была вымушана дзеля пакрыцця пазык нават прадаць частку сваіх фондушаў [4, с. 59]. У выніку эфектыўнасць яе выдавецкай дзейнасці была вельмі нізкай – за 1660–1690-я гг. тут надрукавана ўсяго 11 кніг, з якіх да богаслужэбных вучэбных дапаможнікаў можна аднесці толькі працы П. Агілёвіча. Адрозна ж пасля свайго вяртання з Рыма ў 1652 г. ён надрукаваў твор “Гармонія”, які стаў шырока вядомы ў наступным пашыраным выданні “Экфанемата літургіі грэчаскай” (1671; перавыдадзена ў Кракаве ў 1685 г.). У ім аўтар параўнаў правілы адпраўлення каталіцкай імшы і грэчаскай літургіі з выкладам парадку вядзення службы на польскай мове (напрыканцы меўся слоўнік з перакладам на яе грэчаскіх богаслужэбных тэрмінаў), а таксама “славенскай лацінскімі літарамі” [23, с. 7–12].

У выніку асобныя базыльянскія навукоўцы ў дадзены перыяд былі вымушаны друкавацца ў іншых месцах, аддаючы перавагу Рыму, дзе мелі трывалыя сувязі яшчэ з перыяду свайго навучання ў мясцовых Калегіях. Менавіта такім чынам паступіў, напрыклад, Я. Суша, які ў 1665 і 1666 гг. выдаў тут агіяграфічныя творы, прысвечаныя І. Кунцэвічу і М. Сматрыцкаму адпаведна. Мэта іх – паскорыць кананізацыю І. Кунцэвіча, сярод здзейсненых цудаў якога аўтар называў і абарачэнне праз малітвы ва ўніяцтва М. Сматрыцкага. Абедзве гэтыя кнігі былі добра вядомы ў Беларусі і ўжываліся ў тым жа Быценскім навіцыяце [24, с. 195–197]. Не менш пашыраным вярнянтам быў і зварот да езуітаў, якія асабліва ахвотна друкавалі тых з базыльян, хто выступаў за збліжэнне ўніяцкай і каталіцкай цэркваў. Так, у 1693 г. у Любліне выйшла праца па маральным багаслоўі Л. Кішкі, дзе асуджалася богазневажанне, разглядаліся абавязкі святароў, а таксама пытанні, звязаныя з хрышчэннем дзяцей, з’яўшчымі і г. д. [25, с. 20–23, 46–48, 119–124, 255–256].

Падобнае становішча, відавочна, не задавальняла тых царкоўных іерархаў, якія жадалі актывізаваць асветніцкую дзейнасць базыльян. Кіеўскі мітрапаліт К. Жахоўскі вырашыў адкрыць новую “друкарню мовы рускай” у Супрасльскім манастыры, дзеля чаго дабіўся рашэння Навагрудскай кангрэгацыі 1686 г. аб зборы на яе асобнай “кантрыбуцыі” з духавенства “па 1 зл. з персонны”. Аднак атрымаць такім чынам грошы ў дастатковай колькасці не ўдалося, і на мяжы 1692–1693 гг. было вырашана перавезці ў Супрасль друкарню з Вільны (тое, чаго не хапала, набылі пры дапамозе тагачаснага падканцлера ВКЛ кн. К. С. Радзівіла). Сярод першых жа супрасльскіх выданняў сталі і кнігі, прызначаныя для пашырэння асветы ў манаскім асяроддзі і ўжыванні ў Быценскіх навіцыяце і семінарыі – “Житие преподобного отца нашего великого Онуфрия, царевича перского” (1696; да друку кнігу падрыхтаваў настояцель Жыровіцкага манастыра Ю. Пяткевіч), “Последование постригу в малый иноческий образ” (1697) [17, с. 14, 17].

Разам з тым наяўнасць працуючых друкарскіх варштатаў зусім не азначала імгненны пачатак карэнных змен у метадычным забеспячэнні адукацыі базыльян, у асяроддзі якіх практыка падрыхтоўкі ўласных падручнікаў па асноўных дысцыплінах у разглядаемы перыяд так і не знайшла пашырэння. Прычына гэтага заключалася ў тым, што большасць тых, хто атрымаў вы-

датную адукацыю, вучыліся пераважна па езуіцкіх дапаможніках і не лічылі патрэбным траціць свой час на падрыхтоўку альтэрнатыўных выданняў.

Высновы. Аналіз развіцця адукацыі базыльян у другой палове XVII ст. дазваляе зрабіць некалькі высноў. Па-першае, у пачатку 1650-х гг. былі прадыяваны значныя намаганні па яе ажыўленню (праз аднаўленне Мінскай семінарыі і практыкі замежных стажыровак), але ператварэнне Беларусі ў арэну баявых дзеянняў фактычна знішчыла напрацаванае ўніятамі ў галіне асветы за ўвесь час існавання канфесіі. Па-другое, ваенныя спусташэнні, недахоп сродкаў на аднаўленчыя працы і канкурэнцыя з боку езуітаў сталі асноўнымі прычынамі згасання большасці традыцыйных уніяцкіх адукацыйных цэнтраў з адначасовым узрастаннем ролі Быценскага манастыра. Па-трэцяе, нешматлікасць уласных школ паспрыяла ўзмацненню залежнасці ад каталіцкіх навучальных устаноў – найперш ад езуіцкіх калегіумаў і папскіх алуьнатаў. Па-чацвёртае, Грэчаская калегія ў Рыме ўспрымалася ў асяроддзі айчынных уніятаў у якасці асноўнага цэнтра атрымання вышэйшай адукацыі, які адкрываў ім дзверы да хуткай царкоўнай кар’еры. Па-пятае, фінансавыя праблемы і нізкая вучэбна-метадычная актыўнасць базыльян спрыялі шырокаму выкарыстанню ў іх школах езуіцкіх падручнікаў, а таксама адпаведнай прадукцыі замежных друкарань. Па-шостае, з канца XVII ст. назіраўся чарговы ўздым актыўнасці ўніятаў у асветніцкай сферы – распачалі сваю працу Барунская школа і Супрасльская друкарня. Тым не менш і ён быў прыпынены чарговым ліхалеццем – Паўночнай вайной. Нягледзячы, аднак, на новыя спусташэнні, працаваныя ў другой палове XVII ст. уніятамі падыходы да арганізацыі працэсу навучання ўласнай моладзі са спалучэннем уласных асветніцкіх традыцый з дасягненнямі каталіцкай педагогікі (як айчыннай, так і замежнай) захаваліся, атрымаўшы ў наступныя дзесяцігоддзі сваё далейшае развіццё.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Марозава, С. В. Уніяцкая царква ў этнакультурным развіцці Беларусі (1596–1839 гады) / С. В. Марозава. – Гродна : ГрДУ, 2001. – 352 с.
2. Климов, С. М. Базилиане: история ордена св. Василия Великого (базилиан) / С. М. Климов. – Могилев : МГУ, 2011. – 147 с.
3. Підручний, П. Василіянський чин від Берестейського з’єднання (1596) до 1743 року / П. Підручний // Нарис історії Василіянського Чину Святого Йосафата. – Рим, 1992. – С. 96–182.
4. Piđtupczak-Majerowicz, M. Bazylianie w Koronie i na Litwie. Szkoły i książki w działalności zakonu / M. Piđtupczak-Majerowicz. – Warszawa ; Wrocław : Państw. Wyd-wo Naukowe, 1986. – 272 s. – (Acta Universitatis Wratislaviensis ; № 779).
5. Wereda, D. Biskupi unickiej metropolii kijowskiej w XVIII wieku / D. Wereda. – Lublin : Werset, 2013. – 376 s.
6. Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси : в 14 т. / Упр. Вилен. учеб. округа. – Вильна : Печатня Губерн. правления, 1867–1904. – Т. 12. – 1900. – XLVII, 230 с.
7. Расійскі дзяржаўны гістарычны архіў (РДГА). – Ф. 823. Воп. 1. Спр. 804, 813.
8. Wojnar, M. M. Basilian Scholars and Publishing Houses / M. M. Wojnar // Записки Чину Св. Василия Великого. – Рим, 1974. – Сер. II. – Секція II. – Т. IX (XV), вип. 1–4. – С. 64–94.
9. Monumenta Ucrainae Historica : in 6 vol. / coll. A. Šeptyckyj. – Romae : Univ. Catholicae Ucrainorum, 1964–1968. – Vol. 3 : 1650–1670. – 1966. – 399 p.
10. Беларускі архіў : у 3 т. / Ін-т беларус. культуры, Гіст.-археал. камісія. – Менск : Выд. Беларус. акад. навук, 1927–1931. – Т. 3 : Менскія акты (XV–XVIII ст.), вып. першы / Беларус. акад. навук. – 1931. – XXV, 416 с.
11. Головацький, Р. Митрополіча Семінарія Рутскаго / Р. Головацький // Записки Чину Св. Василия Великого. – Рим, 1960. – Сер. II. – Секція II. – Т. III (IX), вип. 3–4. – С. 375–393.
12. Акты издаваемые комиссиею, Высочайше учрежденною для разбора древних актов в Вильне : в 39 т. – Вильна : Тип. А. Г. Сыркина, 1865–1915. – Т. 16 : Документы, относящиеся к истории церковной унии в России. – 1893. – CXLII, 705 с.
13. Козловский, И. Съезды базилиан в Западной Руси / И. Козловский // Вестн. Зап. России. – 1870. – Т. 2. кн. 4, отд. 2. – С. 1–43.
14. Недельский, С. Униатский митрополит Лев Кишка и его значение в истории унии / С. Недельский. – Вильна : Губерн. тип., 1893. – 317 с.
15. Lühr, G. Die Matrikel der päpstlichen Seminars zu Braunsberg 1578–1798 / G. Lühr. – Braunsberg : Druck der Ermländischen Ztg.- u. Verlagsdruck., 1925. – 213 S.
16. Навукова-гістарычны архіў Санкт-Пецярбургскага Інстытута гісторыі Расійскай Акадэміі навук (ІГА СПбІГ РАН). Руска секцыя. – Кал. 52. Калекцыя П.Н. Дабраходатава. Воп. 1. Спр. 287.
17. Cubrzyńska-Leonarczyk, M. Dziedzictwo Unii Brzeskiej: z dziejów oficyny wydawniczej OO Bazylianów w Supraślu (1695–1803) / M. Cubrzyńska-Leonarczyk. – Białystok : Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego ; Warszawa : Państw. Muzeum Archeologiczne, 2007. – 82 s.

18. Wereda, D. Biskupi unickiej diecezji włodziemsko-brzeskiej w XVIII wieku / D. Wereda // *Szkice Podlaskie*. – 2001. – T. 9. – S. 61–75.
19. Poplatek, J. Wykaz alumnów Seminarium Papieskiego w Wilnie 1582–1773 / J. Poplatek // *Ateneum Wileńskie*. – 1936. – R. XI, z. 1–4. – S. 218–282.
20. Палуцкая, С. В. Барунская базыльянская школа і яе выхаванцы / С. В. Палуцкая // *Ашмяншчына: гісторыя і сучаснасць : матэрыялы навук.-практ. крэйзн. канф., прысвеч. знакамітым людзям, гіст.-архітэктур. помнікам, гіст. падзеям і мясцінам Ашмяншчыны ў XVI–XX стст., 15 кастр. 1993 г. / Ін-т гісторыі АН Беларусі [і інш.] ; навук. рэд. і склад. І. П. Крэнь. – Гродна ; Ашмяны, 1995. – С. 25–34.*
21. Бібліятэка імя Урублеўскіх Акадэміі навук Літвы. Адзел рукапісаў (БУАНЛ АР). – Ф. 41. Спр. 31.
22. Описание рукописей Виленской публичной библиотеки, церковно-славянских и русских / сост. Ф. Н. Добрянский. – Вильна : Тип. А. Г. Сыркина, 1882. – LVI, 533 с.
23. Ohilewicz, P. *Esphonemata liturgiey greckiey to iest to co przy liturgiey kapłan, dyakon y chor włoś tylko spiewaią: ze mszy s. Bazylego Wielkiego, y s. Jana Chryzostoma wyięte: i językiem słowiańskim, a charakterem polskim, z nowym wykładem na przeciwnych painach położonym: do tego, z sumą rubryk teyże liturgiey, sporządzone, y do druku podane: tudzież harmonia albo krótkie pogodzenie różnic w obrzędach między mszą s. rzymską, a liturgią grecką: z objaśnieniem obrzędów, y dołożeniem sposobu, nabożnego, a pożytecznego słuchania mszy s. tak rzymskiej, iako y greckiey* / P. Ohilewicz. – Wilno : Druk. Monastyrza sw. Troycy OO Bazylianów, 1671. – 182 s.
24. Pawlak, W. Twórczość Jakuba Suszy. Kartka z dziejów literatury unickiej w Rzeczypospolitej XVII wieku / W. Pawlak // *Tematy i Konteksty*. – 2014. – № 4 (9). – S. 191–202.
25. Kiszka, L. Now różnych przypadków z pełni doktorow Theologii moralney ziawiony : to iest kazusy ruskiemu duchowieństwu / L. Kiszka. – Lublin : Druk. Kollegium Societatis Jesu, 1693. – 324, XII s.

References

1. Marozava S. V. *Uniate church in the ethno-cultural development of Belarus (1596–1839 years)*. Grodno, Grodno State University, 2001. 352 p. (in Belarusian).
2. Klimov S. M. *Basilians: the history of the Order of St. Basil the Great (Basilian)*. Mogilev, Mogilev State University, 2011. 147 p. (in Russian).
3. Pidruchnii P. Basilian Order from the Brest Union (1596) to 1743 year. *Naris istorii Vasiliyans'kogo Chinu Svyatogo Iosafat* [Essay on the history of the Basilian Order of St. Josaphat]. Rome, 1992, pp. 96–182 (in Ukrainian).
4. Piłtyczak-Majerowicz M. *Bazylianie w Koronie i na Litwie. Szkoły i książki w działalności zakonu* [Basilians in the Crown and Lithuania: schools and books in the Order's activity]. Warszawa, Wrocław, State Scientific Publishers, 1986. 272 p. (in Polish).
5. Wereda D. *Biskupi unickiej metropolii kijowskiej w XVIII wieku* [Bishops of the Uniate Metropolitan of Kiev in the 18th century]. Lublin, Werset, 2013. 376 p. (in Polish).
6. *Archaeographic collection of documents relating to the history of North-West Russia. Vol. 12*. Wilno, Pечатnya Gubernskogo pravleniya, 1900. XLVII, 230 p. (in Russian).
7. *Russian State Historical Archive (RSHA)*. F. 823. Op. 1. D. 804, 813 (in Latin, Polish).
8. Wojnar M. M. Basilian scholars and publishing houses. *Zapiski Chinu Sv. Vasiliya Velikogo* [Notes of the Order of St. Basil the Great]. Rome, 1974, series II, section II, vol. IX (XV), iss. 1–4, pp. 64–94.
9. Šeptyckij A. (coll.). *Monumenta Ucrainae Historica. Vol. 3*. Rome, Ukrainian Catholic University, 1966. 399 p. (in Latin).
10. Institute of Belarusian Culture, Historical and Archaeological Commission. *Belarusian Archive. Vol. 3. Minsk Acts (XV – XVIII centuries), iss. I*. Minsk, Publishing house of the Belarusian Academy of Sciences, 1931. XXV, 416 p. (in Belarusian).
11. Golovats'kii R. Metropolitan Seminary of Rutsky. *Zapiski Chinu Sv. Vasiliya Velikogo* [Notes of the Order of St. Basil the Great]. Rome, 1960, series II, section II, vol. III (IX), iss. 3–4, pp. 375–393 (in Ukrainian).
12. *Acts issued by the Commission, the Highest Established for the Analysis of the Ancient Acts in Vilna. Vol. 16. Documents relating to the history of the church union in Russia*. Wilno, A. G. Syrkin Publ., 1893. CXLII, 705 p. (in Russian).
13. Kozlovskii I. Congresses of Basilians in Western Russia. *Vestnik Zapadnoi Rossii* [Herald of Western Russia], 1870, vol. 2, bk. 4, branch 2, pp. 1–43 (in Russian).
14. Nedel'skii S. *Uniate Metropolitan Lev intestine and its significance in the history of the Union*. Wilno, Provincial printing, 1893. 317 p. (in Russian).
15. Lühr G. *Die Matrikel der päpstlichen Seminars zu Braunsberg 1578–1798* [The Matrikel of the Papal Seminars to Braunsberg 1578–1798]. Braunsberg, Printing by the Warmia newspaper and Publishing House, 1925. 213 p. (in German).
16. *Scientific-Historical Archive of the St. Petersburg Institute of History of the Russian Academy of Sciences (SHA SPIH RAS)*. Russian section, Collection P. N. Dobrohotova. Op. 1, D. 287. (in Latin, Polish).
17. Cubrzyńska-Leonarczyk M. *Dziedzictwo Unii Brzeskiej: z dziejów oficyny wydawniczej OO Bazylianów w Supraślu (1695–1803)* [Heritage of the Brest Union: from the history of the publishing house of the OO Bazylians in Supraśl (1695–1803)]. Białystok, Library of Podlasie im. Łukasz Górnicki; Warszawa, State Archaeological Museum, 2007. 82 p. (in Polish).
18. Wereda D. *Biskupi unickiej diecezji włodziemsko-brzeskiej w XVIII wieku* [Bishops of the Uniate diocese of Włodzimierz and Brzesko in the 18th century]. *Szkice Podlaskie* [Sketches of Podlasie], 2001, vol. 9, pp. 61–75 (in Polish).

19. Poplatek J. *Wykaz alumnów Seminarium Papieskiego w Wilnie 1582–1773* [List of alumni of the Papal Seminary in Vilnius 1582–1773]. *Ateneum Wileńskie* [The Vilnius Athenaeum], 1936, vol. 11, no. 1–4, pp. 218–282 (in Polish).
20. Paluckaya S. V. Borunskaya Basilian school and its pupils. *Ashmyanshchyna: gistoryya i suchasnast': materyyaly navukova-praktychnai krayaznauchai kanferentsyi, prysvechanaï znakamitym lyudzyam, gistoryka-arkhitekturnym pomnikam, gistorychnym padzeyam i myastsinam Ashmyanshchyny u XVI—XX stagoddzyakh, pravedzenai 15 kastrychnika 1993 g.* [Oshmyanshchyna: history and present: proceedings of the regional studies conference dedicated to famous people, historical and architectural monuments, historical events and places in Oshmyanshchiny XVI–XX centuries, October 15, 1993]. Grodno, 1995, pp. 25–34 (in Belarusian).
21. *Lithuanian Academy of Sciences Vrublevsky Library*. Manuscripts department (LASL MD). F. 41, D. 31 (in Latin, Polish).
22. Dobryanskii F. N. (comp.). *Description of the manuscripts of the Vilnia Public Library, Church Slavic and Russian*. Wilno, A. G. Syrkin Publ., 1882. LVI, 533 p. (in Russian).
23. Ohilewicz P. *Ecphonemata liturgiey greckiey, to iest to co przy liturgiey kapłan, dyakon y chor w głos tylko spiewaiq: ze mszy s. Bazylego Wielkiego, y s. Jana Chryzostoma wyięte: i językiem słowiańskim, a charakterem polskim, z nowym wykładem na przeciwnych painach położonym: do tego, z sumą rubryk teyże liturgiey, sporządzone, y do druku podane: tudzież harmonia albo krótkie pogodzenie różnic w obrzędach między mszą s. rzymską, a liturgią grecką: z objaśnieniem obrzędów, y dołożeniem sposobu, nabożnego, a pożytecznego słuchania mszy s. tak rzymskiej, iako y greckiej* [The Eclipse of Greek liturgies is what the priest is saying at the liturgy, the deacon and the chorus only singing: from the mass of Saint Basil the Great, Y. Jan Chryzostom, cut out: and the Slavic language, and the Polish character, with a new lecture on the opposite paines: to this, with the sum of boxes, the liturgies, drawn, for print given: indeed harmony or short reconciliation of the differences in the rites between the Roman mass and the Greek liturgy: with the explanation of the rites, y the way, the pious and useful hearing of the Mass so Roman as y Greek]. Wilno, Drukarnia monastyra S. Trojce o.o. Bazylianow, 1671. 182 p. (in Polish).
24. Pawlak W. *Twórczość Jakuba Suszy. Kartka z dziejów literatury unickiej w Rzeczypospolitej XVII wieku* [Works of Jakub Susza. A card from the history of Uniate literature in the Polish-Lithuanian Commonwealth XVII century]. *Tematy i Konteksty* [Topics and Contexts], 2014, no. 4 (9), pp. 191–202 (in Polish).
25. Kiszka L. *Now rożnych przypadkow z pełni doktorow Theologii moralney ziawiony: to iest kazusy ruskiemu duchowieństwu* [New different Accidents with Full Doctors of Theology Moraly Posed: it is the Kazusy of the Russian Clergy]. Lublin, Kollegium Societatis Jesu Printing House, 1693. 324, XII p. (in Polish).

Информация об авторе

Самусик Андрей Фёдорович – кандидат исторических наук, доцент. Институт истории, Национальная академия наук Беларуси (ул. Академическая, 1, 220072, Минск, Республика Беларусь). E-mail: a.f.samusik@gmail.com

Information about the author

Andrey F. Samusik – Ph. D. (Hist.), Associate Professor. Institute of History of the National Academy of Sciences of Belarus (1 Akademicheskaya Str., Minsk 220072, Belarus). E-mail: a.f.samusik@gmail.com